روزنامه کثیرالانتشار سراسری ارک

* دوشنبه
* ۲۱خرداد ۱۳۹۷
* ۱۱ ژوئن ۲۰۱۸
* سال: بیست و هشتم
* شماره (سایی): ۴۴۰۸
* ایرمی سگیزینجی ایل
* صفحه ۶ ادبیّات

آذربایجانین کلاسیک اولدوزلاری

محمد هیدجی

حکیم حاج موللا محمد هیدجی ۱۲۷۰ اینجی هجری قمری ایلینده ، زنگان ایله ابهر آراسیندا اولان هیدج کندینده دونیایا آیاق قویدو. او ساوادینا آرتیرماق اوچون قزوین،تهران و عراق اولکه لرینه سفر ائتدی.حکیم هیدجی او زامانین نابغه لریندن سایبلیب و اوچ (تورکی ، فارسی ، عربی) دیلده شعر دئییدیر. او شاعیرلیکدن باشقا بویوک بیر فیلسوف ایدی کی ایللر بویو فلسفه درسی وئرمیش. بیرده کی مملکتین سیاسی جریانلارینداو هابئله تنباکو تحریمینده بویوک نقشی وارایمیش.حکیم هیدجی دن ادبیات ساحه سینده ،فلسفه و سیاست باره سینده ایز قالیبدیر. اونلاردان «دیوان اشعار»،«کشکول»،«رساله ی دخانیه »و «دانش نامه »اثرلرینه اشاره ائتمک اولار. آشاغیداکی شعر هیدجی حضرتلری نین عرفانی فلسفی تمثیللریندن نمونه دیر:

ائتمه میش اول شاهد رعنا بزک
پرده نی سالمیشدی اوتورموشدو تک
نه آدی بیر یئرده نه دیلده سؤزو
عشق اؤزو عاشق اؤزو معشوق اؤزو
شانه چکیب زولفونه اول خوش خرام
دوردو ایاق اوسته دگیشدی مقام
اولدو بو بیر جلوه ده کل جهان
ذره صفت گون ایشیغیندان عیان
ایسته دی ائتسین اؤزونو آشکار
غیب و شهود عالمینه هر نه وار
دیشره چیخیب پرده دن ائتدی نظر
دان سوکولوب اسدی نسیم سحر
کئچدی قرانلیق گئجه اولدو گونوز
صورتی هر گؤزگوده گؤستردی اوز
کون و مکاندیر اوزونون سایه سی
سایه سیدیر مایه لرین مایه سی
جمله اودور غیر قیوداتدیر
وحدتی اسقاط اضافاتدیر
صرف حقیقت کی اولور آشکار
گؤزدن ایتر نام و نشان هر نه وار
نه گون و نه آی و نه اولدوز قالیر
پرده نی سالدی یئنه یالقیز قالیر

بو روزگار

بو روزگار گئچه‌ر، یاخشی روزگار گله‌ر،
کؤنول داریخما، غم ائتمه کی غم‌گوسار گله‌ر.
دومان دوتوب یئر اوزون، گر یاغار هوادان قار،
گئچه‌ر گئده‌ر بو سویوق قیش، گنه بهار گله‌ر.
اگر او چاغ کی سفر ائتدی یار، گئتدی بخت،
خوش اول گونه قاییدار بختیلن او یار گله‌ر.
گنجه-گونوز چکیرم آه، تیکمیشم یولا گؤز
گؤروروم هاچاغ گنه اول یار گول‌عیذار گله‌ر.
سولوب جوانلیغیمین رنگی، باش و قاش آغاریب،
بلی بهار بیته‌ر لاله، قیشدا قار گله‌ر.
تلسمه بو شهین عهدینده، گر سیتم یئتیشیر،
بو شهریار گئده‌ر آیری شهریار گله‌ر.
او شه کی دوشمنه ساتدی رعیتی، گؤردون،
نئجه اجل اوخونا سینه‌سی دوچار گله‌ر.
دولانما بوش، بیه جان! گئنت اؤزونچو بیر ایش تاپ،
دیمه منه کی بگم، کسب و کار عار گله‌ر.
آدام، او چاغ کی گله‌ر قونشو بورجونو ایسته‌ر،
باشارمادی وئره، دونیا گؤزونه تار گله‌ر.
مثلده وار کی: ایگید اوندو، دوققوزو دوندو!
اگینده اولمادی پالتار، نظرده خوار گله‌ر.
واریم عجب کی اگر هر نئجه لیباس اولسون،
گئینده اگنیمه من، قیسسا یا کی دار گله‌ر.
آلیب کمند صیفت تسبیحی اله زاهید،
باخار گؤره کی هاچاغ دامنه شکار گله‌ر.
بو حالی ترک ائله، مُهمل دانیشما هیده‌جلی!
بو سؤزده بعضیلرین قلبینه غوبار گله‌ر.

پادشاهان ترک ایران

تیموریان

ادامه از شمارهٔ قبل..

قدیمی‌ترین آن‌ها کلیات تاریخی به تاریخ ۸۱۸–۸۱۹ هجری قمری بود؛ این نسخه دربردارنده ترجمه بلعمی از تاریخ طبریدرباره زندگی پیامبران، جامع التواریخ رشیدالدین فضل‌الله و ظفرنامه تیموری از شرف الدین علی یزدی با افزوده ها و ملحقاتی از حافظِ ابرو مورخ دربارشاهرخ بود. بیست نگاره زندگی پیامبران را تصویر کرده‌است.

دوره متاخر

تاریخ کتاب آرایی هرات در فاصله بین مرگ شاهرخ در سال ۸۵۱ هجری قمری (۱۴۴۷م) و جلوس حسین بایقرا که دوره ای پر از نابسامانی و شوریدگی سیاسی بود، در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. چند نسخه را با اطمینان می توان به این دوره نسبت داد و هنگامی که جهانشاه قراقویونلو در سال ۸۶۲ هجری قمری هرات را متصرف شد، چند تن از نقاشان به غرب ایران مهاجرت کردند و نسخه‌های خطی به این سمت منتقل شد؛

ولی در زمان هنرپروری حسین بایقرا هرات بار دیگر کانون ادبیات و کتاب آرایی در ایران شد.

حسین بایقرا از کشمکش حاکمان ترکمان در غرب و شاهزادگان تیموری در شرق استفاده کرد و در خوارزم پناه گرفت و از آن‌جا هرات را تصرف کرد و به مدت سی و شش سال به فعالیت‌های درخشان هنری ادامه داد. این دربار بسیاری از هنرمندان و ادبای زبده را همچون عبدالرحمان جامی و شاعر و سیاستمدار برجسته میرعلیشیر نوایی به خود جذب کرد. قدیمی‌ترین نسخه‌ای که سلطان حسین بایقرا سفارش تهیه اش را صادر کرد، نسخه ظفرنامه به خط شیرعلی در ۸۷۱–۸۷۲/ ۱۴۶۷–۱۴۶۸ بود.

تاریخ نخست اتمام آن نشان می دهد کهحسین بایقرا پیش از تصرف هرات خود را با جدش تیمور که موضوع اصلی نسخه مصور ظفرنامه است، مقایسه می کرده‌است. نگاره‌های این نسخه را اغلب به بهزاد پرآوازه‌ترین نگارگر دست‌نوشته‌ها در ایران نسبت داده‌اند ولی از آن‌جایی که نگاره‌ها دارای امضا نیستند، این انتساب با مقایسه آثار دیگربهزاد صورت گرفته است.بهزاد سی سال پیش از نگارگری ظفرنامه به هرات آمده بود و در نزد امیر علیشیر نوایی مصاحب حسین بایقرا و سپس در نزد خود سلطان به کار پرداخت. بهزاد پس از مرگ حسین بایقرا چندی را در خدمت حاکم شیبانی هرات گذراند اما سپس به تبریز مهاجرت کرد و در آن‌جا رئیس کتابخانه سلطنتی سلاطین صفوی شد و نظارت بر کتاب داران، خطاطان، نقاشان، تذهیب کاران، حاشیه‌نگاران، طلاکاران، طلاکوبان و لاجوردشویان را بر عهده گرفت. نگاره‌های بوستان سعدی که بهزاد آن را برای کتابخانه حسین بایقرا تهیه کرد، در مواردی دارای امضای بهزاد هستند. تمامی نگاره‌ها دارای سبکی مشابه و کیفیتی عالی‌اند. رنگ‌های آبی و سبز در نگاره‌ها غلبه دارند و پیکره‌ها سرزنده اغلب طنزآمیزند و در فعالیت های روزانه همچون بنایی، خوردن و نوشیدن نمایان شده‌اند که پیش‌تر معمول نبوده‌است...

ادامه دارد

ترکی حکایه لر

چول

ایلکی و سونو بللی اولمایان چولده ایتمیشدی. هر بیر یئر قارانلیق ایدی. تام قارانلیق و زیل قارالتی، نئچه ساعات یوندان قاباق و گون باتارکن، باشلامیشدی. نه ایره لی گئده بیلیردی، نه ده دالیا قاییدا بیلیردی. آددیم، آددیمدان گوتوره بیلمیردی و تام قارانلیق، بیر یئری گؤرمک ایمکانی اوندان آلمیشدی. کیمدن، هم ده نئجه یاردیم آلاجاغینی بیلمیردی. بیردن اوره گی تیتره دی و اوزونتو بوتون ووجودونو بورودو و آرا وئرمه دن،بیر گوز قیرپیمی بوندان قاباق شاخان ایلدیریمین ایشیغی،هر بیر یئری ایشیقلاندیردی.

چولون ایشیقلانماسی ایله، گؤزو ایشله دیکجه ان اوزاقلاری گؤرموشدو. ائله اوندان آسیلی اولاراق،باجاردیغی سرعتله قاچیردی و اوره گی نین تیتره مه سینی و ووجودونون اوزونتوسونو یاددان چیخارتمیشدی.بئش اون ایگیرمی آددیم ایره لی له مه میشدیر کی یئنه ده ایلدیریمدان ساچان ایشیق، چولو ایشیقلاندیردی. آنجاق بو دؤنه بیر یئری گؤرمک اوچون، گیره وه الده ائده بیلمه دی. شیمشک اونو دوردوغو یئرده قورو‌تموشدو. داها نه اؤره گی تیتره ییردی، نه ده بیر یئری گؤروردو .

بیلمجه

ساری دی سامان دئییل ، یازیلیدی کیتاب دئییل : قیزیل پول ، آقچا
****
ساری دی سامان دئییل ، یازیلیدی کیتاب دئییل ، قانادلیدی قوش دئییل ، بوینوزلیدی قوچ دئییل: بال آریسی
****
ساری دی سوغان دئییل ، یازیلیدی بیتیک دئییل : دمیر پول
****
ساری اؤکوز یاتیب دورمور ، قارا اؤکوز گئدیر گلمیر : اود ، توستو
****
ساری قایا اوسته آغ قوش اوتوروب : ساماوار ، چایدان
****
ساری ساندیق ، ایچی دولو فیندیق : یئمیش ، قاباق
****
ساری ساری ساندیقلار ، ایچی دولو فیندیق (قوسیق) لار : بال قاباق ، بورانی
****
ساری تویوق سودا یاتار : لپه
****
ساری تپه ، قارا مئشه : باش ، توکلر
****
ساتیشدا اولماز ، سامبالدا (اولچک ، چکی ، تارتی ، قاپان) دورماز ، اوندان دادلی سی اولماز : یوخو
****
سَحر سَحر آغ اوغلانی ویردیم یئره: فیرتیق
****
سَحر چاغیندا ، گیلاس باغیندا ، اوچاردی بیر قوش ، دیبَردی چیک چیک : سئرچه

ماهنیلار

نه ورمیسن منه دونیا

باغچا سالدیم بار ورمه دین
سئوگی وردین یار ورمه دین
کور گوزومه نور ورمه دین
نه ورمیسن منه دونیا
آغیز وردین سئوز ورمه دین
چغیر وردین ایز ورمه دین
طاقت وردین دیز ورمه دین
نه ورمیسن منه دونیا
یالان وردین حق ورمه دین
تاجی وردین تخت ورمه دین
سن بوجانا بخت ورمه مدین
نه ورمیسن منه دونیا
آغیز وردین سئوز ورمه دین
چغیر وردین ایز ورمه دین
طاقت وردین دیز ورمه دین
نه ورمیسن منه دونیا ؟؟؟؟؟؟

بایاتیلار

سو آخار، یئر یاش قالار،
داش زیندانداا داش قالار.
اوغلو گئده‌ن آنانین،
گؤزلرینده یاش قالار
****
سویون بندینه قوربان،
یارین فندینه قوربان.
یار آتینی یهرلر،
سینه بندینه قوربان.
****
سو گلیر گیله ـ گیله
بولبوللر گلیر دیله.
یاریمی باغدا گؤردوم،
باتیبدیر قیزیل گوله.
****
سو گلر آخار، دویماز،
داغ ـ داشی یاخار، دویماز.
گؤزلریم یار گؤزونه،
اؤلونجه باخار، دویماز
****
ائله‌دیمی سو یازدا،
آخار گئده‌ر سو یازدا.
من یاری گؤرمه‌میشم،
کئچن یازدا، بو یازدا.

آتابابا سوزلری

ایی بیلمَین تولا دریسینی کولا وئمز
بار وئرن آغاجا داش آتارلار
بارسیز آغاجا داش آتمازلار
بارلی آغاجین باشینا دولانارلار
بارماغین هانسینی کسسن ، آغریسی بیردیر
بازار آتا آنا تانیماز
بازار ایچینده ایت قولاغی کسمزلر
بازار باققالسیز اولماز، مئشه چاققالسیز اولماز
بازار چؤرَیی چوخ اولسون ، بازاردا اولسون
بازار شیطان یوواسیدیر
بازار قورولدو ، حساب دورولدو
بازار یانسین ، آممدا منه بیر مانات قازانج اولسون
بازارا گئدر یاغیش یاغار، دَییرمانا گئدر قیرغین اولار
بازاردا بئز اوجوز اولاندا آدام اؤزونو اؤلدورمز
بازاری کاساد اولانا مَردَنه گرک اولسون
باش یاراندان چوخ قمه توتان وار
باغا چاناغیندا چیخدی ، چاناغینی بَینمدی
باغا یول گئده بیلمز ، ائوینی بئلینده گزدیرر
بالا قوشون آغزی بؤیوک اولار
بالالی قارغایا پای دوشمز
باهاسینا پول وئرمیشم ، گؤزلریم ده چیخسادا یئیرم
باهالیقدا چؤرَگینی اَسیرگین اوجوزلوقدا یالقیز قالار
بد آت اؤزونو گؤزلر ، یاخشی آت ایگیدی
بد اؤزوده بیر رنگدیر
بد ائولاد خطایا اورجاح اولار
بد اصیلدن اصیل اولماز، بوینونمجا قیزیل قالا
بد اصیلدن اصیل اولماز، قاچان قیزدان خانیم!
بد اصیلی باشا چکرسن ، سوروشر آیاغا دوشر
بکمز ساتانا دا لعنت، بکمز آلانادا !
بلد چیله گئدن یورولماز
بلدچییه یول گؤسترمزلر
بوغاز منیم ، قارین اؤزگه نین
بولانماسا ، دوردولماز
بیر کسین نصیبین او بیری کس یئمز
بیری یاغیش اولدو ، سن تورپاق اول

ناغیل

تولکو، تولکو، تونبکی

بیری وار ایدی، بیری یوخ ایدی، بیر تولکو وار ایدی. گون‌لرین بیرینده تولکو بابا قویروغونو بئلینه قویوب چؤلده گزیردی کی، گؤرسون قوش‌دان، جمعدک‌دن بیر شئی تاپارمی، یئسین. چوخ گزدی، چوخ دولاندی، آخیردا گلیب چیخدی بیر قویونون باشینا.

بوینونو ئوزادیب ایبلدی، قویویا باخدی. گؤردو قویونون دیبینه بیر پارچا آغاپیاق قویروق دوشوب.

تولکو سئویندییین‌دن اویناماغا باشلادی. ئوزون قویروغونو یئرله سوروبه-سوروبه بیر خئی‌لی اوینادی.

سونرا اوز-اوزونه دئدی: "یاخشیجا علیمه قویروق دوشوب، اونو یئمسم، هئچ هارا گئتمیجیم".

تولکونون آغزینین سویو آخماغا باشلادی. ائله بیل قویروق چاغیریب اونا دئییردی: "تولکو بابا، گل منی یئ، تولکو بابا، گل منی یئ".

تولکو بابا اوزونو ساخلایا بیلمیب، قویویا توللاندی، گوپپولتو ایله قویونون دیبینه دوشدو.

یازیق تولکونون ازیلممیش بیر یئری قالمادی.

ئوفولدایا-ئوفولدایا آیاغا قالخدی، قویروغون یانینا گئتدی. آغزینی آچدی کی، قویروغو یئسین، دونوب یئرینده قالدی.

دئمه، بو، قویروق دئییلمیش، بیر پارچا آغ داش ایمیش.

تولکو بابا چوخ فیکیر ائلدی، تدبیر تؤکدو، ایستدی قویودان چیخسین، چیخا بیلمه‌دی.

چونکی قویو چوخ درین ایدی. تولکو بابا قویروغونو یانینا قیسیب، بیر کونجده چؤمبلدی.

آرانی داغا آپاردی، داغی آرانا گتیردی، فیکیرلشدی کی، بوردان نه جور چیخسین.

بیر ده گؤردو بیر ایلانلا، بیر تیسباغا اونون یانینا گلیرلر.

تولکو بابا سئوینیب دئدی: .....

- آ ایلان، آ تیسباغا قارداش، سیز بوردا نه گزیرسینیز تیسباغا جاواب وئردی:

- تولکو بابا، بیز ده سنین کیمی اوز تاماحیمیزین ئوجون‌دان بورایا دوشموشوک. کنارا چیخا بیلمیریک. ائله بو واخت قویونون باشین‌دان سس گلدی.

تولکو دئدی:

- گیزلنک، گؤرک بو کیمدی

هر اوچو بیر کونجده گیزلندی‌لر. بیر آز کئچمیشدی، بیر ده گؤردولر بیر شئی تاپیلتی ایله قویویا دوشدو.

باخدی‌لار قویویا دوشن چاققالدی. تولکو اونا باخیب گولدو. بو دا تولکو باباگیل کیمی آلدانمیشدی. تاماحینین ئوجون‌دان اوزونو قویویا سالمیشدی...

آردی وار

لغات ترکی در فارسی

یکهزار واژه اصیل ترکی در پارسی

ادامه از شمارهٔ قبل...

شبان= شوْوان = چوْبان = چوپان (ه.م)

شبستر / ج= شوْووستر = چوْووستر = چوْووست (و چیچست = نام قوم ، نام سابق دریاچهٔ ارومیه) + ار (پهلوان) = پهلوان قوم چیچست ، از شهرهای تبریز که در تاریخ ، بسیار عالِم خیز و علم پرور بوده است از جمله: شیخ محمود شبستری صاحب گلشن راز ، پروفسور زَهتابی صاحب تاریخ هفت هزار سالهٔ ترکان ؛ تحریف چوْووستر به شبستر ناپسند است و توجیه شب بستر (همه شب در بستر می خوابند! گویا دیگران روی سنگ می خوابند) ناپسندتر.

شبیخون و شباخون (۱) = شب آخین = شب + آخین (تاخت و تاز ، یورش ، در ترکی باستان هم از این کلمه استفاده می شده است) = تاخت شب ، یورش در شب ، در مفهوم این کلمه نیز همین معنی استنباط می شود نه خون در شب !؛ آخین = آخ (آخماق = روان شدن ، گسیل یافتن ، یورش کردن) + ین (اک) = یورش

شپلاق = شاپالاق = شاپا (شاپاماق = کشیدن ، کشیده زدن ، چپ و راست زدن) + لاق (اک) = سیلی

شغال = شاغال = چاغال = چاققال = چاق (چاخماق = برق زدن) + قال (؟) = حیوان برقی و تیز ، حیوانی کوچکتر از روباه ؛ برهان قاطع (۲۷) بر ترکی بودن این کلمه اصرار دارد و از این زبان است که به زبانهای دیگر رفته است: شَغال (فارسی) ، جقل (عربی) ، schakal(آلمانی) ، chakal(فرانسه) ، jackal(انگلیسی).

شَق = شاق = معرّب چاق (چاقماق = بریدن ، شکافتن) = بریده ، دونیم ؛ شَق القمر= شکافتن ماه ، انشقاق ومشتق و شقّه (= شاققا = شاق + قا) از همین ریشه اند.

شلاق = شاللاق = شال (شالماق = چالماق = زدن ، کوبیدن) + لاق (اک) = کوبش ، ضربه ،

شلتاق = شیْلتاق = چیْلتاق = چیْل (= هیاهو ، دیوانگی ، بی عقلی) + تاق (اک) = هیاهو کننده ، بی عقل ، لاف زن ، دعوا کننده ، متجاوز ، لوس ، شلوغ ، کارهای بچگانه که بی حساب و کتاب بوده و کودکانه است. از همین ریشه داریم: چیْلغَیْن = دیوانه ، چیْلدیرماق = دیوانه شدن ، شیللاق = جفتک

شلخته = شالاختا = شالاقتا (مانند: یومورتا) = شالاق (وارفته ، بی اندام ، خربزهٔ وارفته) + تا (اک) = بدترکیب ، بی قواره ، وارفته

شلمه = شلمه و چلمه = شل (شالماق = چالماق = پارچه یا دستاری را به بدن یا سر بستن ، برای چالماق در لغتنامه ها بیش از ۲۰ معنی می نویسند که در اینجا این معنی مورد نظر است). + مه (اک) = دستاری که بر سر ببندند ؛...

ادامه دارد